

El jaciment del paleolític mitjà de la Roca dels Bous (Sant Llorenç de Montgai, Camarasa, Noguera)

JORGE MARTÍNEZ I MORENO^{*}, XAVIER TERRADAS I BATLLE^{**}
I RAFAEL MORA I TORCAL

El jaciment de la Roca dels Bous es troba al peu del cingle de la Cascalda, uns 30 metres per sobre del riu Segre, prop del poble de Sant Llorenç de Montgai (Camarasa, Noguera), en la zona de contacte entre les Serralades Prepirinenques exteriors (les serres exteriors marginals) –formades per una sèrie de calcàries cenozoïques i eocèniques– i el pla del Segrià, constituït per materials oligocens de la depressió de l'Ebre.

Fou descobert i excavat per E. Sunyer i Coma als inicis dels anys setanta i publicà una síntesi dels resultats assolits en els seus treballs (Sunyer, 1973). En aquest treball l'autor estableix, pel reompliment de l'abric, una seqüència estratigràfica de més de vint metres de potència, i recull unes 2.000 restes lítiques. Desconeixem els treballs fets per aquest autor com també la localització dels materials arqueològics que en va extreure.

A partir del 1987, el Departament d'Història de les Societats Pre-capitalistes i d'Antropologia Social de la Universitat Autònoma de Barcelona hi duu a terme una excavació programada amb el suport econòmic del Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Martínez, 1991; Terradas et al., e.p.).

* Departament d'Història de les Societats Pre-capitalistes i d'Antropologia Social. Universitat Autònoma de Barcelona.

** Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona.

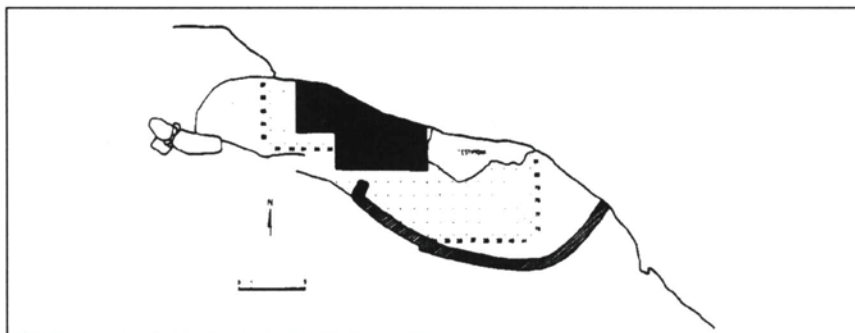

Fig. 1. La Roca dels Bous és un abric molt obert i d'àmplies dimensions. El reompliment d'aquesta cavitat és fruit de la meteorització de les calcàries de la cornisa, que dóna lloc a la formació de paquets compostos per sorres i fragments de roca de mides molt diverses (Jordà et al., e.p.).

UNITATS ARQUEOLÒGIQUES

Malgrat l'escassa extensió excavada, és possible conèixer com s'estructura el registre arqueològic, que fins al moment es caracteritza perquè presenta diverses ocupacions humanes que es conformen com diferents sòls d'ocupació, que es varen produir a l'abric durant el pleistocè superior. Aquestes unitats es caracteritzen per la presència d'una estructura de combustió a la qual s'associa la resta del registre arqueològic.

Fins al moment, s'han documentat un mínim d'onze ocupacions diferents, algunes de les quals no han estat excavades. En aquest article només exposarem els resultats de les excavacions de les unitats de les quals disposem de més informació, concretament les anomenades R3, S1 i S2.

Disposem de dues datacions d'aquestes unitats fetes amb el mètode del carboni 14 AMS al Laboratori de Geociència de la Universitat de Tucson (Arizona, EUA) que han donat una datació de $38,8 \pm 1,2$ Kyr. BP per a la unitat arqueològica R3 (ref. AA-6480) i una antiguitat superior als 46,9 Kyr. BP per a la unitat arqueològica S1 (ref. AA-6481).

LES ESTRUCTURES DE COMBUSTIÓ

Un tret comú a totes aquestes unitats arqueològiques és la presència d'estructures de combustió. Aquestes són fogars simples, planers, de morfologia elipsoidal, sense que s'hagi fet cap tipus d'arranjament especial per a la seva construcció. Tampoc no s'hi han documentat aportacions de roques que serveixin per a la seva delimitació.

Aquestes estructures solen estar situades prop de la paret de l'abric, i tant per les seves dimensions com per la microstratigrafia observada durant la seva excavació considerem que, possiblement, es tracti de fogars de curta durada.

LES RESTES LÍTIQUES

Les indústries lítiques de les diferents ocupacions de la Roca dels Bous estan tallades en quarsita i sílex. Com es pot veure al gràfic adjunt (figura 2), a les unitats més antigues hi ha un domini de les restes de quarsita sobre les de sílex. Aquesta situació canvia vers les unitats més recents, en què es produeix un reemplaçament de les restes de quarsita per les de sílex.

Aquesta situació indica una tendència vers una aportació, cada cop més gran, de roques silícies com a matèria primera per a la confecció dels instruments lítics. Aquest canvi en l'estratègia del subministrament de les matèries primeres lítiques no va acompanyat d'un canvi de les zones de forniment d'aquestes matèries primeres, que es localitzen en zones adjacents al jaciment: les quarsites a les terrasses del riu Segre i el sílex als conglomerats garumnians.

Aquesta dada és de gran importància ja que normalment, a la zona nord-oriental de la península, aquest canvi en l'aportació de matèries primeres era interpretat com un element característic de l'aparició d'indústries atribuïdes al paleolític superior (Soler et al., 1990).

Malgrat la diferència existent entre el domini dels tipus de roques aportades a l'assentament, no hi ha cap canvi en els seus processos de talla. Aquesta situació es palesa tant en la similitud de la proporció entre les diferents categories morfològiques com en el tipus d'explotació de les bases naturals (BNA o blocs de matèria primera sense explotar).

Les bases negatives de primera generació (BN1G o nuclis) han estat explotades fins al seu esgotament, i s'hi observa com el tipus d'explotació dominant és el centrípet bifacial, que consisteix en el desbast radial del pla horitzontal a partir d'una aresta referencial (Mora, 1988).

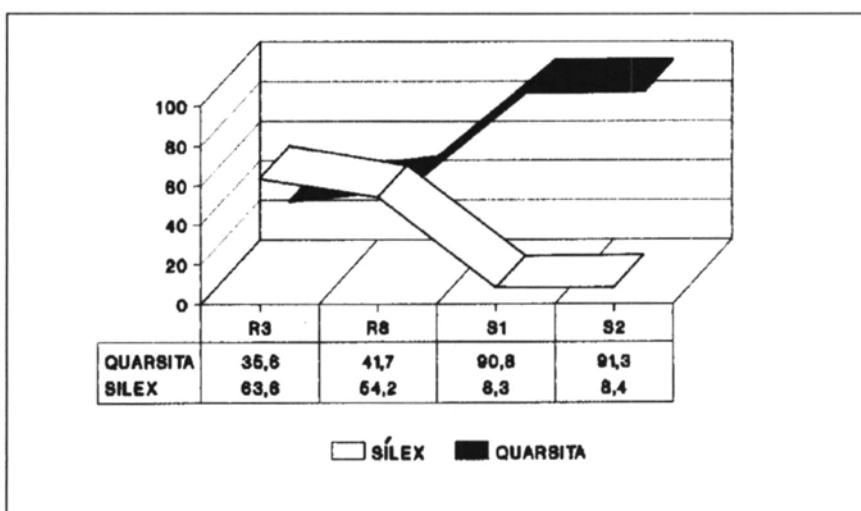

Fig. 2. Dinàmica dels percentatges de matèries primeres aportades a les diferents unitats arqueològiques.

L'única diferència entre les BN1G de les diferents unitats arqueològiques és la seva mida, ja que les de quarsita són més grans que les de sílex. L'explicació rau en el fet que les bases naturals de quarsita són més grans que les de sílex a les seves respectives àrees font.

Encara que no hi siguin molt abundants, s'hi documenten alguns productes de tipus *levallois* (puntes i esclats). Malgrat l'existència d'aquestes morfologies, considerem que aquestes no han estat obtingudes mitjançant els sistemes de producció tècnica de tipus *levallois* descrits per E. Boëda et al. (1990). En aquest sentit, coincidim amb aquests autors en el fet que sistemes d'exploració diferents poden donar lloc a morfologies similars.

Pel que fa a les bases negatives de segona generació (BN2G o restes retocades) la seva presència hi és escassa (com a màxim arriben a representar un 3,5 % de les restes lítiques a la UA R3), i les rascadores denticulades en són els morfotipus més representats.

LES RESTES FAUNÍSTIQUES

A l'igual que les restes lítiques, una de les característiques que observem dins del registre faunístic de la Roca dels Bous és la similitud que hi ha entre les diferents unitats arqueològiques excavades. Entre les espècies determinades es documenta la presència de cabra, cérvol i cavall o ase, segons les ocupacions. S'hi ha documentat l'aportació d'animals de talla petita com la tortuga de riu i el conill, dels quals desconeixem si han estat consumits pels grups humans. Aquests animals estan representats per escassos individus.

El conjunt faunístic no ens proporciona cap element que indiqui l'existència d'unes condicions climàtiques excessivament rigoroses. El que sí sembla representar és la localització de l'assentament en una zona on coexisteixen diversos biòtops sobre els quals aquests grups humans podien intervenir.

D'altra banda, l'anàlisi antracològica de les restes recuperades als fogars ens indica l'existència d'unes condicions més fredes que les actuals amb el desenvolupament d'un bosc obert amb pi roig i ginebró.

Les restes faunístiques presenten un grau de conservació que no és excessivament bo, i s'ha pogut determinar l'acció de diferents processos d'alteració *post-mortem* que han afectat el conjunt. Sembla que en alguns casos, les restes han estat exposades a l'acció dels agents atmosfèrics durant períodes de temps relativament llargs. En altres casos, s'ha observat l'acció de processos de destrucció postdeposicional que es poden vincular a mecanismes relacionats amb la compactació i la pressió exercida pel sediment.

Considerem que els agents aportadors d'aquests animals han estat bàsicament els grups humans, que han deixat diferents elements indicadors de la seva activitat entre els quals destaquem la presència d'estries relacionades amb l'extracció de carn, punts d'impacte sobre les diàfisis dels ossos llargs, i traces de cremació sobre un important nombre de restes. Interpretem tots aquests atributs com a indicadors d'una manipulació intensa de les restes dels animals per part dels grups humans.

Malgrat l'extrem grau de fragmentació observat creiem que hi ha una sobrerrepresentació de les regions anatòmiques més riques en nutrients, com poden ser les extremitats superiors dels membres apendiculars. Pel que fa a altres regions com el crani o l'esquelet axial, si bé és cert que en el cas dels animals de talla mitjana com la cabra hi són representades, en els animals de talla gran (èquids i cérvol) gairebé no tenen representació.

DINÀMICA DE LES OCUPACIONS

Els diversos elements que hem descrit anteriorment ens permeten avançar una sèrie d'hipòtesis sobre la dinàmica de funcionament de l'ocupació humana a l'abric de la Roca dels Bous. Malgrat l'escassa extensió que abraça la zona excavada, creiem que hi ha un conjunt de variables que s'hi repeteixen. Aquestes són les següents:

- L'extensió del conjunt del material arqueològic propi de cada ocupació es limita a àrees reduïdes, sense que aquestes sobrepassin els 25 m².
- A totes les ocupacions hi ha una única estructura de combustió que actua com a element jerarquitzador de l'espai, al voltant de la qual es distribueix el gruix del material arqueològic.
- Les activitats documentades (sense que de moment se n'hagi fet l'anàlisi tra-ceològica) estan vinculades a les tasques bàsiques de subsistència d'aquestes comunitats, com poden ser el tractament dels animals aportats a l'assentament i la realització d'instrumental lític.
- Dins l'àrea ocupada no s'observa una repartició diferencial de les restes arqueològiques que ens permeti parlar de la presència d'àrees on es facin activitats específiques, i el conjunt del material arqueològic de manera dispersa, al voltant dels fogars. Malgrat això, és possible que a la UA S1 es documenti la presència d'una zona vinculada amb l'explotació dels blocs de matèria primera aportats a l'abric.
- Entre els materials aportats, no s'hi observa la presència de materials al·lòctons, sinó que tots procedeixen de l'entorn immediat del jaciment.
- L'escassetat del nombre de bases naturals aportades i tallades al jaciment, com també la seva mida reduïda i el fet que possiblement aquestes hagin estat aportades en un estat inicial de configuració (nuclis preparats o morfologies adaptables al mode d'explotació com per exemple grans ascles), ens indiquen que l'ocupació era preconcebuda com de curta durada.
- Coincidint amb el punt anterior, les restes faunístiques semblen indicar que el nombre de exemplars consumits a cada ocupació és molt baix, i que és possible que els animals també hagin estat introduïts de manera fragmentada i selectiva.
- Les característiques descrites aquí per a les restes lítiques i òssies, juntament amb el gruix de les unitats arqueològiques (no superior als 3 centímetres), semblen avalar la hipòtesi que aquestes unitats es puguin considerar com a sòls d'ocupació, tal com han estat descrits (Villa, 1976).

Aquests elements semblen indicar que les ocupacions humanes a la Roca dels Bous eren puntuals o de curta durada, i demostren que aquests grups disposaven d'un ampli coneixement del medi físic i dels seus recursos, ja que n'adequaven l'explotació al caràcter de l'ocupació. Possiblement, la situació estratègica de l'assentament (uns metres per sobre del riu Segre, en un pas estret, amb un control visual d'una àmplia regió on s'instal·len diferents biòtops i amb un ampli espectre d'espècies animals i vegetals a l'abast) faria d'aquest lloc un punt referencial dins dels moviments dels grups humans del pleistocè superior en aquesta zona.

A partir de les característiques del conjunt arqueològic d'aquest jaciment creiem que aquest devia ser ocupat per grups reduïts, molt puntualment i reiteradament. La selecció de l'abric per als assentaments humans com també la seva situació devia respondre a una estratègia de subsistència fonamentada en una àmplia mobilitat d'aquests grups humans, compostos per pocs individus, aprofitant el riu Segre com a via natural que permetia l'accés tant a la plana del Segrià com a les valls pre-pirinenques.

Com és habitual en els jaciments d'aquestes cronologies, no s'hi ha documentat cap mena d'evidència que permeti parlar d'una explotació econòmica dels recursos fluvials, com ara la pesca.

La Roca dels Bous demostra que l'ocupació humana de les valls pre-pirinenques durant el paleolític mitjà va ser, possiblement, força intensa. Corrobora aquest fet també la presència d'altres jaciments cronoculturalment similars, com són la cova de l'Estret de Tragó (Os de Balaguer, Noguera) (Mora et al., 1992) la cova dels Muricecs (Llimiana, Pallars Jussà), la cova dels Moros (Gabasa) i la cova de la Fuente del Trucho (Colungo) (Utrilla, 1992) a la província d'Osca i, més allunyades, la Cova 120 (Agustí et al. 1991) i la cova dels Ermitons (Sales de Llierca, Garrotxa) (Maroto, 1986).

Finalment, volem destacar que el marc radiomètric en el qual s'insereixen les ocupacions amb datacions absolutes de la Roca dels Bous incideix sobre un dels problemes més interessants dins la recerca que es fa en l'àmbit de l'evolució biocultural de les comunitats humanes, com és la transició del paleolític mitjà al superior. En aquest sentit, s'haurà de considerar la presència en aquest jaciment d'ocupacions humanes amb indústries atribuïbles al paleolític mitjà més modernes que la UA R3 ($38,8 \pm 1,2$ Kyrs BP) a l'hora de valorar i discutir el tipus de canvi que es va produir en aquest moment al nord-est de la península Ibèrica.

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ, B. [et al.] «La Cova 120, parada de caçadors-recol·lectors del paleolític mitjà». *Cypsela*, IX [Girona] (1991), p. 7-20.
- BOEDA, E.; GENESTE, J.M. i MEINEN, L. «Identification de chaînes opératoires lithiques du Paléolithique ancien et moyen». *Paléo*, 2 (1990), p. 43-80.
- CANAL, J. [et al.] *Catalunya Paleolítica*. Girona: Patronat Eiximenis, 1989.
- JORDÀ [et al.] «Dos modelos de formación de depósitos arqueológicos del pre-Pirineo del Nordeste de la Península Ibérica: la Roca dels Bous y la Cova del Estret de Tragó». 2ª Reunión Nacional de Geoarqueología. [Madrid] (Diciembre 1992). [En premsa]
- MAROTO, J. «Un jaciment prehistòric a l'interior del massís de l'Alta Garrotxa: la cova dels Ermitons». *Vitrina* [Olot] (1986), núm. 1, p. 37-48.
- MARTÍNEZ, J. «El yacimiento de Paleolítico medio de la Roca dels Bous». IV Curso de Geoarqueología: Pleistoceno y Paleolítico del Nordeste de la Península Ibérica [Lleida] (1991).
- MORA, R. «El Paleolítico Medio en Catalunya». Universitat de Barcelona, 1988. [Tesi doctoral inèdita]
- MORA, R. «Aproximación a los procesos de trabajo en el Paleolítico Medio catalán». A MOURE, A. [ed.]. *Elefantes, ciervos y ovicaprinos. Economía y aprovechamiento del medio en la Prehistoria de España y Portugal*. Santander: 1992 p. 97-116.
- MORA, R. [et al.] «Primera aproximación al estudio de las ocupaciones humanas de la cova de l'Estret de Tragó (Ós de Balaguer, Lleida)». En UTRILLA, P. [coord.]: *Aragón/litoral Mediterráneo. Intercambios Culturales durante la Prehistoria*. Zaragoza. 1992. p. 97-105.
- SOLER, N.; TERRADAS, X.; MAROTO, J. i PLANA, C. «Le silex et les autres matières premières au Paléolithique Moyen et Supérieur au Nord-Est de la Catalogne». A SERONIE-VIVIEN, M.R. i LENOIR, M. [ed.]. *Le silex. De sa genèse à l'outil*. 1990. p. 453-460. (*Cahiers du Quaternaire*; 17).
- SUNYER, E. «Un nuevo yacimiento musteriense en Cataluña». *Géologie des Pays Catalans*. 1973. p.1-12.
- TERRADAS, X.; MORA, R.; MARTÍNEZ, J. i CASELLAS, S. «La Roca dels Bous en el contexto de la transición Paleolítico Medio-Superior en el Noreste de la Península Ibérica». *El origen del hombre moderno en el suroeste de Europa*. Madrid, octubre 1991. [En premsa]
- UTRILLA, P. «Aragón/Litoral Mediterráneo, relaciones durante el Paleolítico». A UTRILLA, P. [coord.] *Aragón/litoral Mediterráneo. Intercambios Culturales durante la Prehistoria*. Zaragoza. 1992. p. 9-35.
- VILLA, P. «Sols et niveaux d'habitat du Paléolithique Inférieur en Europe et au Proche-Orient». A COMBIER, J. (dir.) *L'évolution de l'Acheuléen en Europe*. IX Congrès UISPP. 1976. p. 139-155.